

Tatjana Hojan *

Klara Keršič **

»HOČEMO ZDRAVO MLADINO!«

Zdravje in higiena v reviji Popotnik

(1900–1949)

“WE WANT HEALTHY YOUTH!”

Health and hygiene in the journal Popotnik (1900–1949)

Izvleček

V pedagoški reviji Popotnik je bilo med letoma 1900 in 1949 objavljenih več člankov in objav o pomenu in pouku higiene. Prispevek se omeji na članke slovenskih avtorjev, ki ponudijo vpogled v razvoj ali bolje rečeno zaton misli o higieni v reviji Popotnik. Čeprav ne morejo ponuditi širše slike razvoja pouka higiene, pa so zanimiv stik s preteklostjo in živim ter večkrat živahnim pogledom slovenskih učiteljev in pedagogov na pomen pouka higiene. V prvem obdobju, v času Avstro-Ogrske, je opazen izrazit zagon za vzpostavljanje pouka higiene. V času prve svetovne vojne je poudarek na boju proti kajenju in alkoholu, sploh v luči vojnih razmer. Čas Kraljevine SHS oz. Jugoslavije razporeja posamezne splošne vsebini o higieni, tako najdemo članke o pasteh alkohola in šolskih boleznih, še vedno pa je bilo veliko neznanja o pomembnosti umivanja na podeželju. Med drugo svetovno vojno revija ni izhajala, v kratkem obdobju revije po vojni pa je na temo higiene le en članek o boju proti jetiki.

Abstract

Between 1900 and 1949, the pedagogical journal Popotnik published a number of articles about the importance of education in hygiene. The article limits itself to articles by Slovenian authors in the journal, which offer an insight into the development or rather decline of the idea of hygiene. Although these articles cannot offer a wider picture of the development of hygiene teaching, they offer an interesting insight into the past and the often lively views of Slovenian teachers on the importance of lessons in hygiene. In the first period, at the time of Austria-Hungary, there was a notable push to establish hygiene education. During World War One, there was more emphasis on combating smoking and alcohol, especially in the light of the war conditions. The time of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians and Yugoslavia had specific general content about hygiene, the dangers of alcohol, sex education and various diseases, but there was still serious ignorance about the importance of washing in the countryside. The journal did not appear during World War Two, while in the short period of its existence after the war there was only one article about the struggle against tuberculosis.

* Tatjana Hojan, prof. slovenskega jezika, bibliotekarska svetovalka SŠM (1938–2022).

** Klara Keršič, prof. grščine in latinščine, vodja projektov SŠM, e-pošta: klara.kersic@solskimuzej.si

Ključne besede: zdravje v šoli, higiena v šoli, revija Popotnik

Key words: health at school, hygiene at school, the journal *Popotnik*

Revija Popotnik je začela izhajati leta 1880, sprva v Celju in Mariboru, od leta 1907 tudi v Ljubljani. Leta 1900 je doživela preobrazbo, saj je iz *lista za šolo in dom*, ki je izhajal dvakrat mesečno, postala *pedagoški in znanstveni list*, ki je izhajal enkrat mesečno. Do leta 1949 jo je urejalo več učiteljev, daljše obdobje pa Mihael Nerat, Pavel Flere in Matija Senkovič. V celotnem obdobju izhajanja je bilo objavljenih več člankov in poročil o zdravju in higieni. Tako slovenski kot tuji avtorji so pisali o higieni v šolah, škodljivih razvadah in boleznih ter poudarjali vlogo učitelja pri vzgoji skrbi za lastno zdravje.

V prispevku so obravnavani članki, ki so v reviji Popotnik obravnavali temo: higiena v šoli, in sicer konkretno o higieni kot skrbi za zdravje in predvsem pouku o njej. Čeprav slovaropisje tega (še) ne zaznava, je ob prebiranju besedil iz obravnavanega obdobja zaznati nekoliko spremenjen pomen, ki ga je beseda higiena v primerjavi s sodobnim časom imela takrat. Beseda higiena izhaja iz grščine. Grška beseda *ὑγίεια* (*hygíeia*) pomeni zdravje, še bolj zgovoren je prislov *ὑγιεινὼς*, ki s pripadajočo mu besedno zvezo *ποιῶ τι* pomeni: naredim kaj zaradi zdravja. V slovenščino je prišla prek francoščine in nemščine. V prvi polovici 20. stoletja se je beseda uporabljala pogostejše kot danes, se delno prekrivala z besedo zdravje in nadomeščala besede, ki so do danes s pospešenim razvojem medicine nastale ali bile prevzete na novo. Tako je danes, čeprav Slovar slovenskega knjižnega dopuščja širši pomen, v javni rabi pomen besede ožji in se rabi v pomenu skrbi za osebno zdravje.¹

Članki so razdeljeni na štiri obdobja. Za obdobje Avstro-Ogrske (1900–1914) je člankov največ, sledi obdobje Kraljevine SHS oz. Jugoslavije (1919–1940), pričakovano je malo oz. nič člankov za obdobje obeh svetovnih vojn, po drugi svetovni vojni pa je izšel le en članek na omenjeno temo (1945–1949). Ker se prispevek omejuje le na članke, objavljene v reviji Popotnik, skozi pregled posameznih obdobj ne moremo izluščiti značilnosti pouka higiene v določenem obdobju, za kaj takega bi bilo treba pogledati širše. Lahko pa služi kot pomoč pri nadaljnjih raziskavah, predvsem pa ponuja zanimiv pogled na razvoj ali bolje rečeno zaton misli o higieni v reviji Popotnik.

V pričujočem članku bodo podrobneje predstavljene le objave slovenskih avtorjev oz. tistih vsebin, ki se konkretno navezujejo na naš prostor. Kljub temu je vredno opozoriti na veliko in sploh v prvih letih 20. stoletja prevladujoče število tujih avtorjev in poročil iz tujine, ki nakazujejo – ne le na področju šolske higiene, pač pa tudi širše – na razgledanost, seznanjenost, kritično prevzemanje

¹ Glej rabo besede v člankih: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907 in 1908.

in živahno izmenjavo pedagoških praks iz tujine, ki so ga v tem obdobju imeli slovenski učitelji.

»V novejši dobi raste zanimanje za zdravje šolske mladine prav čvrsto.«²: Pouk higiene v času Avstro-Ogrske (1900–1914)

Učitelj in pisatelj Anton Leban je leta 1906 pisal o šolskih boleznih oz. obo-
lenjih, ki nastanejo pri pouku in zaradi njega. Otroci v šolo vstopajo zdravi in
veseli, čez čas pa postanejo šibkejšega zdravja in bledega videza. Avtor navede
krivo držo, kratkovidnost, glavobole in jetiko, ki jo povzročita slabo prezračevanje
učilnice in slaba drža, vse skupaj pa vpliva na dihalo. Zavzame se za pouk
higiene, ki bi tovrstna obolenja zmogel preprečiti.³

Lebanova pobuda se proti koncu avstro-ogrskega obdobja vse pogosteje in
vse bolj zavzeto pojavlja. V letih od 1900 pa vse do začetka prve svetovne vojne
nastane kopica člankov, v katerih se avtorji zavzemajo za pouk higiene, ga defini-
rajo, oblikujejo in vse bolj tudi udeležujejo v učilnicah.

A Josip Tominšek v uvodu članka o šolskih zdravnikih zgroženo ugotavlja,
da je učiteljski poklic od vseh najbolj nadzorovan, in sicer s strani šolskih nadzor-
nikov, Cerkve, pravnikov in po novem tudi šolskih zdravnikov. Šolski zdravnik naj
bi po nemškem vzoru, kot se boji avtor, občasno opazoval pouk in učitelju sve-
toval, kaj je treba spremeniti, da bodo higienska pravila čimbolj upoštevana. To-
minšek meni, da poseg v poučevanje ni zdravnikovo področje. Zdravnik naj zdra-
vi bolne, bolni otroci pa ostajajo doma, zato zdravnik v šoli nima prostora. Šolski
zdravnik naj bi tudi poučeval higieno. Avtor izpostavi, da je razlika med vedeti
in biti zmožen poučevati: tu vidi razliko med učiteljem in zdravnikom. Ugotavlja
še, da zdravnik ne bi imel ne volje ne časa poučevati. Izmed predmetnih učiteljev
se Tominšku najprimernejši zdi učitelj telovadbe, ki je tudi sicer odgovoren za
skrb za telo. Sicer pa se iz članka da razbrati, da je bil poudarek higiene v tem
obdobju na primernosti zgradb in je bila tako higiena povezana z arhitekturo in
gradbeništvom.⁴

Tematiko Tominšek obravnava tudi v naslednjem letu. Učitelje opozarja, na
katera področja naj bodo pri svojem delu pozorni in se tako lahko izognejo pri-
hodu zdravnika v šolo. Ob vstopu v šolo je treba otroke pregledati, shranjevati
njihove zdravniške izkaze, opozarjati na razmere po domovih učencev in skrbeti
za primernost šolskih prostorov.⁵

Ignacij Šijanec je v dveh zaporednih letnikih (1907 in 1908) objavil več član-
kov s skupnim naslovom Šolsko-higijenski utrinki, v katerih je zbral slovenskemu

2 Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907, str. 344.

3 Povzeto po: Anton Leban, Šolske bolezni, *Popotnik*, 1906, str. 244–246.

4 Povzeto po: Josip Tominšek, Šolski zdravnik, *Popotnik*, 1900, str. 11–166.

5 Povzeto po: Josip Tominšek, Nekaj o šolskem zdravništvu, *Popotnik*, 1901, str. 144–147.

učitelju koristne izsledke tujih raziskav in člankov. Področja, ki jih avtor obravnava, so zelo široka in med sabo različna. Tako na primer piše o primerni razporeditvi dejavnosti na šolskih izletih, na izlet naj gre naenkrat le en razred iz šole, idealna je tudi ločitev po spolih. Ne sme se potovati predaleč, zaželeno je, da učitelj na izletu fotografira, izleti v naravo naj potekajo enkrat mesečno v vseh letnih časih. Poleti naj se organizirajo pohodi, ki so v primerjavi z izleti v oddaljene kraje cenovno dostopnejši za vse otroke. Razpravljalo se je tudi o domačih nalogah, ki bi jih bilo treba v prvih štirih letih šolanja odpraviti, kasneje pa omejiti, čeprav se jim na višjih šolah ni mogoče v celoti izogniti.⁶

V naslednjem članku po tujem zgledu poziva k rednemu umivanju rok v šoli in opremljanju šolskih prostorov, predvsem pa toaletnih prostorov z umivalniki. Avtor se čudi šolski zobni kliniki v Strasbourgu. Zanimivo je, da je Ignacij Šijanec po odkritju tega podatka nemudoma stopil v kontakt z ravnateljem omenjene klinike in podatke iz dopisovanja z njim objavil v *Popotniku*. Tako opisuje začetke klinike leta 1898, kamor so otroci prihajali prostovoljno, štiri leta kasneje so bili zobozdravniški pregledi že obvezni za vse učence, leta 1906 pa tudi že za otroke v vrtcih in otroških zavetiščih. Poleg pregledov so bili otroci deležni tudi prikaza pravilnega umivanja zob.⁷

Avtor Ignacij Šijanec opisuje, kako preprečiti prehlade v šoli. Izpostavlja, da naj se otroci po prihodu v šolo preobujejo v tople in suhe nogavice ter obuvala. Članek vsebuje poročilo šolsko-higijenske razstave v Zagrebu v času vsesokolskega shoda. Nanj so naredili vtis spodbudni napisi na stenah (Čisto tijelo, dug život⁸ ...). Sicer pa so bile razstavljene tabele za pregled vida, primeri ogrevanja, prezračevanja, osvetlitve in opreme šolskih prostorov, vzorci strupenih snovi in bakterij, anatomski zbirka, učne slike iz hrvaškega šolskega muzeja o pravilni drži telesa in roke pri pisanju ter prve pomoči, higijenski pripomočki, strokovna literatura s področja higijene, oglasi za zdravilišča, otroško spodnje perilo, oblačila in igrače. Posebna soba je bila namenjena šolski telovadbi, še druga pa skrbi za slepe, gluhe in sirote.⁹

Poseben članek je namenjen dihalnim vajam oz. »gimnastiki dihanja«.¹⁰ Problem je nepoučenost učiteljev in nevednost staršev. Z rednimi dihalnimi vajami bi se okrepili učenci šibkega zdravja in tisti, ki so po družinski anamnezi nagnjeni k jetiki. Zelo nazorno opiše pljuča in njihovo delovanje, nato pa naniza razne dihalne vaje.¹¹

Naslednji del članka Šolsko-higijenski utrinki se po poljskem zgledu posveča odnosu šolskega zdravnika do šolske uprave (npr. obvestiti jo v primeru upora-

6 Povzeto po: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907, str. 21–24.

7 Ibid., str. 52–54.

8 Prevod iz hrvaščine: Čisto telo, dolgo življenje.

9 Povzeto po: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907, str. 84–87.

10 Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907, str. 114.

11 Povzeto po: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907, str. 114–117.

be šolske lekarne), staršev in učencev, do katerih mora pristopiti njihovi starosti primerno. Spet se vršijo pozivi k uvedbi šolske higiene kot predmeta in članki o nuji vpetosti higienskih navad v šolsko življenje. Omenja se primer zdravniškega pregleda ob koncu osnovnega šolanja in v povezavi z zdravjem primerno izbiro poklica. Avtor piše tudi o ustanavljanju počitniških kolonij v švicarskih Alpah, kjer so učitelji poročali o krepitvi telesne kondicije in pa tudi o spoznanju učencev, kako jih lahko preprosto planinsko življenje osrečuje brez velikih materialnih dobrin.¹²

V zadnjem članku v letniku 1907 Ignacij Šijanec piše o nalogah šolske higiene. O njenem pomenu so pisali že v antiki, srednji vek je v tem oziru napravil korak nazaj, razsvetljenstvo in humanizem sta ji namenila nekaj pozornosti, medtem ko zanimanje zanjo v zadnjem času izrazito raste ne le med zdravniki in učitelji, ampak tudi med laiki. Pomembna je enakomerna skrb tako za um kot tudi za telo, kar šola sicer pogosto zanemarja. Prva naloga šolske higiene je torej skrb za zdrav način pouka, druga skrb za primerne prostore in tretja nastavljanje šolskih zdravnikov.¹³

V letniku 1908 Ignacij Šijanec nadaljuje pisanje o higieni v štirih ločenih člankih. V prvem nadaljuje razpravo o treh nalogah šolske higiene. Kot prvo opozarja na pozornost na utrujenost otrok in svari pred preobremenitvijo. Utrujenost je zaradi zahtevnosti predmetov največja pri pouku klasičnih jezikov in matematike. Pomembni so šolski odmori. Problem je tudi neurejenost spanja. Kot drugo opozarja na lego šole, ki zaradi vlage ne sme biti na močvirnatem območju in zaradi hrupa ne ob glavnih cestah ter v bližini tovarn. Kot tretje opozarja na dostopnost šolskih zdravnikov, ki ne smejo le »sedeti v šolskih komisijah«, ¹⁴ ampak aktivno pregledovati vsako novo opremo v šoli in opozarjati na pomanjkljivosti ter opravljati zdravniške preglede tako učencev kot tudi učiteljev.¹⁵

V naslednjem članku piše o počitnicah in tuberkulozi. Le poletne počitnice ne zadostujejo, zato so primerne počitnice po dva tedna za božič in po dva tedna v marcu, ko je imunost učencev nizka. V boju proti tuberkulozi so pomembni preventivni pregledi in osebna higiena.¹⁶

Leta 1908 je bilo v Avstriji, torej tudi pri nas, aktualno vprašanje vpeljave šolskih zdravnikov, ki se je obravnavalo na zborovanju avstrijskega pedagoškega društva januarja 1908 na Dunaju. O morebitnih dosežkih omenjenega zborovanja avtor ne poroča. Spet je nanizanih več že omenjenih dejstev, ki govorijo v prid šolskim zdravnikom.¹⁷

12 Povzeto po: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907, str. 177–180.

13 Ibid., str. 344–346.

14 Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1908, str. 27.

15 Povzeto po: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1908, str. 24–28.

16 Ibid., str. 54–56.

17 Ibid., str. 175–179.

V zadnjem šolskohigienskem utrinku Šijanec piše o priljubljenosti posameznih predmetov, sicer v Nemčiji. Pri dečkih so bili najbolj priljubljeni predmeti zgodovina, učni jezik (nemščina), risanje in telovadba, najmanj pa zemljepis, slovnica in veronauk. Pri deklicah so bili najbolj priljubljeni predmeti ročna dela, spise, telovadba in veronauk, najmanj pa slovnica, geometrija, učni jezik in prirodopis. Piše tudi o higienskih predlogih dunajskih okrajnih učiteljskih konferenc, in sicer, da sta sredo in sobota prosti dodatnih predmetov in krožkov, da se odmor nikdar ne sme skrajšati, da na dan šolskih izletov in iger pouk ne traja dlje kot do 11. ure in da se pouk v vročih dneh odpove ali pa prestavi v naravo. Zaključí z oblačili šolskih otrok. Na prvo mesto postavlja snažnost, sicer pa so sporni korzeti, preozke hlače in slaba obutev, ki pa je v nasprotju s prvima dvema znak revščine, ne pa modne razvade.¹⁸

V letu 1908 je izšla daljša razprava o telesnem siločutu in njegovi higieni. Z ozirom na šolsko mladino je avtor Avguštin Požegar opisoval primerno prehrano, predvsem pa poudaril pomen gibanja. V šoli otroci predolgo sede, odmori so prekratki, zato je navedel telesne vaje, ki bi jih lahko izvajali tudi v šolski sobi. Te vaje priporoča tudi učiteljem, kajti »težavni šolski posel in zoprne druge razmere nam razjedajo telesno zdravje«.¹⁹

Vprašanje alkoholizma, ki v kasnejših obdobjih izrazito pride v ospredje, se pojavi v članku učitelja in kasnejšega politika Antona Peska iz leta 1901. Avtor odločno izpostavi, da je problematika alkoholizma povezana z vzgojo v šoli in odvisna od nje. Otrok loči od odraslega in neomikanega od omikanega sposobnost nadzorovanja in usmerjanja lastnih čustev, želja in predstav. Šola to doseže. Vpliv opojnih pijač pa je temu nasproten. Pomembno je torej veliko moč dati šoli in izobraževanju, ki dasta bivanju smisel, kar posameznika razveseljuje, zato mu ni treba posegati po alkoholu.²⁰

Zanimiv članek je objavil učitelj Anton Kosi v letu 1902. V uvodu je zapisal, da se alkoholizem pri nas vedno bolj širi. Učitelj ima nalogo, da »zabрани ali vsaj deloma zajezi potom ljudske šole strast pijančevanja«, tako da otroke pouči o škodljivosti alkohola in »ostudnosti pijančevanja«. Nato je v članku navedel pregovore in izreke o škodljivosti alkoholnih pijač. Upošteval je predvsem slovenske pregovore pa tudi misli sv. Avgušтина in slovenskih avtorjev Janeza Volčiča, dr. Josipa Lesarja, dr. Josipa Vošnjaka ter Antona Martina Slomška.²¹

Leta 1909 je bila objavljena študija Janka Polaka o negi oči, ušes in govornih organov. Avtor je pisal o šolskih čitankah, ki naj bi poleg leposlovnih imela tudi realistične sestavke. Za oči je zelo škodljiv bleščeči papir v njih. Tudi za šolske zvezke velja, da bi moral biti papir v njih belkasto rumen brez bleska in barvnih

18 Povzeto po: Ignacij Šijanec, Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1908, str. 217–219.

19 Povzeto po: Avguštin Požegar, Telesni siločut in njegova higijena, *Popotnik*, 1908, str. 161–167.

20 Povzeto po: Anton Pesek, Šola in alkohol, *Popotnik*, 1901, str. 97–101.

21 Povzeto po: Anton Kosi, Pregovori in izreki ter glasovi o škodljivosti čezmernega uživanja alkoholičnih pijač, *Popotnik*, 1902, str. 183–186.

črt. Za ročna dela in risanje pa velja: »Ne riši nikdar prefinih risb in ne vezi nikdar prefinih ročnih del. Boljši so razločna črta, razločna vez in dober vid, nego pa fina črta, fina vez in slab vid.« Za ušesa so zelo škodljivi prah in prehuda vročina, prav tako mrz in preprih. Nikdar naj se soba ne zrači, ko so učenci v njej. Tudi zaušnice so škodljive, zato naj se jih učitelj izogiba in pregrehe raje spregleda. Pri govornih organih je zelo pomembno petje. Večina to uro prestavi za konec pouka in potem spusti učence na mrzel zrak. Ure petja naj bodo na začetku pouka ali po odmoru v prezračenem prostoru. Pri govoru pa je treba paziti na pravilno dihanje, sicer se rado pojavi jecljanje.²²

V istem letu je v ločenem članku avtor pisal o šolskih tablicah. O njih meni, da bi morale že davno izginiti iz modernih šol. Zdravstveno so škodljive, ker se ob oblačnem vremenu nanje zelo slabo vidi in ker je na njih slinasta maščoba. Tudi to, da otrok na njih napake takoj izbriše, je slabo. Napak tako ne občuti in ne bo nikoli »ustvarjal pravilnosti s premislekom, ampak z vihravim mehanizmom«. ²³

V tretjem članku v istem letniku piše Polak o šolskih boleznih, za katere ni vedno kriva šola, ampak pogosto tudi dom, kdaj pa celo nobeden od njiju. Podrobneje se je posvetil kratkovidnosti, ki jo lahko povzročijo učni pripomočki (npr. bleščeč papir), neprimerna šolska klop, preveč domačih nalog (Sam se domačih nalog izogiba, saj meni, da šola nima pravice z njimi obremenjevati doma. To še posebej velja za podeželske šole.) ter popoldanski pouk.²⁴

Janko Polak je tudi naslednje leto pisal o zdravju v šoli. V uvodu je zapisal, da sreča »tiči v zdravju, intelektualni, materialni in formalni naobrazbi, v pravilnem čustvovanju in nraoverskem hotenju in delovanju«. Prvi pogoj za srečo je zdravje in učitelj bi moral imeti cilj otroke ohraniti »zdrave na telesu in sveže na duhu«. Največ bolezni, ki se pojavijo med šolanjem, povzročijo šolska klop in učila pa tudi šolska stavba sama. Učitelj se mora tudi pri poučevanju ogibati didaktičnega formalizma, čustvovanje pa mora biti toplo, stalno in pravilno.²⁵

Pavel Flere je v štirih ločenih člankih s skupnim naslovom Nekaj o šolski higijeni pisal o šolskih boleznih, higijeni učilnice in pouka, šolskim zdravnikom, učiteljevi higijeni in spolni vzgoji. Temo članka je predlagala šolska oblast. Tako zapiše avtor, natančneje pa urad, ki je temo določil in dal v nekakšen natečaj, ni omenjen. Med šolskimi boleznimi navaja kratkovidnost in ukrivljenost hrbtenice. Navede vse že znane dejavnike za nastanek te nepravilnosti, zanimivo pa opozori, da je med učenci, ki jih prizadene skolioza, več deklic. »Omenim naj le še, zakaj se razvija skolioza veliko bolj pri deklicah kot pri dečkih. E, žalostna nam majka! ravno tam, kjer je organizem veliko mečji v kosteh kot v miškulaturi, ravno tam ne dovoljujejo naše ozkosrčne, dogmatične razmere okrepčave! 'Dekle spada v hišo! Za deklice je nespodobno, če skačejo, letajo, ali pa – bognasvaruj! –

22 Povzeto po: Janko Polak, O negovanju očíj, ušes in govoril, *Popotnik*, 1909, str. 105–111.

23 Povzeto po: Janko Polak, Stara navada je železna srajca!, *Popotnik*, 1909, str. 20–23.

24 Povzeto po: Janko Polak, Črtica iz šolskega zdravja, *Popotnik*, 1909, str. 212–214.

25 Povzeto po: Janko Polak, Naš cilj, *Popotnik*, 1910, str. 165–167.

celo plezajo,' se pravi. Torej malo manj dogme, malo več luči in svobode doma in v šoli, pa bo boljše za higijeno.«²⁶

V naslednjem članku piše o higieni učilnic oz. šolskih stavb, pri katerih so predvsem pomembni zračenje, ogrevanje in osvetlitev prostora. Omenja še, da je s kopalnicami med šolami na Slovenskem primerno opremljena le gluhonemnica v Ljubljani. Kot higieno pouka omenja prenehanje ustrahovanja otrok, primerno držo in manj domačih nalog. Poudarja pomen telovadnic in šolskih igrišč, ki učence spodbujajo k prostemu gibanju, pomen učenja pravilnega dihanja in pomembnost preobnavljanja iz mokre obutve po prihodu v šolo.²⁷

Tretji članek je namenjen higieni učiteljev in šolskim zdravnikom, za katerih umestitev v avstrijski šolski sistem se zavzema tudi avtor. Prav tako bi bilo treba o higieni poučevati učitelje, ki so med študijem deležni predavanj o njej le v dveh semestrih, kar pa do nastopa službe v veliki meri že pozabijo.²⁸

Avtor se v zadnjem članku zavzema za uveljavitev pouka higiene, posebej se osredotoči na spolno vzgojo. Spolno vzgojo razdeli na nadzor in pouk. Nadzor mora skrbeti za preprečevanje samozadovaljevanja. Pouk pa mora skrbeti, da učenci ne izvejo ničesar o spolnih igračah, da se o spolnosti pred puberteto ne govori (lahko pa se govori o razmnoževanju rastlin in živali), kasneje pa naj se spolna vzgoja podaja starosti primerno. O spolni vzgoji pa se mora govoriti na roditeljskem sestanku. Sicer pa perverzna dejanja, tako še dodaja avtor, nastanejo zaradi lenobe, zato k zdravemu spolnemu razvoju otrok najbolj pripomore primerno umsko in telesno delo.²⁹

»Osobito sedaj za vojno se je kadilska strast med šolsko mladino silno razširila.«³⁰: Pouk higiene v času prve svetovne vojne (1914–1918)

Obravnavana sta dva članka, ki sta bila v času vojne, na kar se sklicujeta oba avtorja, še posebej aktualna. Tako v naslovni misli poglavja Gradnik svari pred kajenjem, nadučitelj Simon Viher pa pred alkoholizmom: »Če je alkohol škodljiv v vojnih časih, ne more biti dober in koristen niti v mirnih časih.«³¹

Leta 1915 nadučitelj Simon Viher objavi razpravo o boju šole proti alkoholu.³² V uvodu navaja, da so vse države, zapletene v vojno, izdale ukaz proti uživanju alkohola. Alkohol namreč šibi človeško telesno moč in vzdržljivost, ki sta v vojni nujno potrebna. Še bolj pa opozarja na čas po vojni. »Vojna bo požrla hekatombe človeškega materiala. Za državo in narode je velikanske važnosti, da se to čim

26 Pavel Flere, Nekaj o šolski higijeni, *Popotnik*, 1910, str. 167–170.

27 Povzeto po: Pavel Flere, Nekaj o šolski higijeni, *Popotnik*, 1910, str. 199–204.

28 Ibid., str. 237–241.

29 Ibid., str. 266–269.

30 J. Gradnik, Kajenje pri mladini, *Popotnik*, 1916, str. 84.

31 Simon Viher, Šola v boju proti alkoholu, *Popotnik*, 1915, str. 118.

32 Ibid., str. 118–122.

prej popravi, a tu je alkoholizem najhujši oviralec.«³³ Opozori na področja, na katera alkohol vpliva, in sicer: zmanjšana plodnost in dedne bolezni, skrajšana življenjska doba ter apatičnost do dela. Vzpostavi problematiko slabe prehrane, ki še dodatno pripomore k zatekanju ljudi v alkohol in hkrati poslabša od alkohola že načeto zdravje. Avtor vojne razmere smiselno izkoristi za vzpostavitev dramatičnega stanja, nato pa poziva k boju proti alkoholu. Pouk o nevarnostih alkohola je bil v tem času skromen, a avtor učitelje navdušuje z naslednjimi didaktičnimi predlogi. Učitelj mora biti najprej sam zgled, učence in starše³⁴ mora stalno opozarjati na problematiko ter jih povabiti v članstvo v šolarsko treznostno zvezo Mladi junaki, s čimer se učenci zavežejo k popolni odpovedi alkohola. Ob vpisu so učenci dobili podobico, ideja je tudi, da jih vpišejo v posebno zlato knjigo. Pri nasvetih učiteljem se avtor ves čas naslanja na primere dobrih praks iz tujine.

Leta 1916 Gradnik objavi razpravo o kajenju pri mladini.³⁵ Na krajše kot Viher opiše stanje kajenja med učenci. Kajenje je še spodbudila vojna, kadijo vedno mlajši učenci in vse pogostejše tudi deklice. Vzrok za začetek kajenja vidi v želji po posnemanju starejših, čeprav takrat učenec v samem kajenju še ne uživa. Avtor opozori na pomanjkanje starševskega nadzora, ker so očetje v vojni, matere pa imajo doma zato več opravil in skrbi. Učiteljem v boju proti kajenju priporoča zgled, pouk in kazen. Pri nasvetih je realen, saj se zaveda: »Napram drugim panogam vzgoje je ta nerazmerno težavnejša, ker se prestopki ne vrše toliko v šoli, kakor na cesti, na paši, doma in drugod.« Zaključi pa: »Šola sama je brez moči napram vsem svojim kadilcem. Edino javnost in predvsem dom lahko delujeta z uspehom.«³⁶

»Marsikoga bomo morali poslati tudi na šolski vodnjak.«³⁷: Pouk higiene v času Kraljevine SHS oz. Jugoslavije (1919–1940)

Kot že napovedano v Viherjevemu članku, se tudi v povojnem času nadaljuje opozarjanje in vzgoja proti uživanju alkohola. Pedagog in pisatelj Franjo Žgeč leta 1921 objavi obširno razpravo o pijančevanju.³⁸ Članek začne z negotovostjo, ki jo je v času po vojni občutila družba. Po eni strani je vojna preteklost pustila posledice na telesnem in duševnem zdravju, po drugi strani nestabilne gospodarske in družbene razmere prinašajo strah pred prihodnostjo. Rešitev vidi v poštenem in smotrnem delu. V sicer dramatičnem uvodu pa s posebno nežnostjo govori tudi

33 Simon Viher, Šola v boju proti alkoholu, *Popotnik*, 1915, str. 118.

34 »Naše ljudstvo je tako zatelebano v alkohol, da starši celo branijo sinovom in hčeram, vpisati se v družbo treznosti. /.../ V mnogih krajih dobivajo otroci za zajutrek žganje.« (Simon Viher, Šola v boju proti alkoholu, *Popotnik*, 1915, str. 121).

35 J. Gradnik, Kajenje pri mladini, *Popotnik*, 1916, str. 84–85.

36 Ibid.

37 Karel Grabeljšek, Telesna snaga in še kaj, *Popotnik*, 1935, str. 155.

38 Franjo Žgeč, Pijančevanje, družba in vzgoja, *Popotnik*, 1921, str. 127–137.

o potrebi po soočanju z vojnimi ranami. »Ni treba teh ran skrivati in se jih sramovati, to ne dovede nikamor. Brez usmiljenja jih moramo odkriti, si jih ogledati natančno in pozorno, moramo jih poznati, če jih hočemo izmiti in lečiti!«³⁹

V nadaljevanju se posveti vzgoji proti alkoholizmu. Začne z osebnoizpovedno zgodbo o tem, kako je kot otrok počasi spoznaval nevarnost in pogostost alkohola v svoji okolici. »Ko sem bil osem let star, me je hlapec opijanil. Toda starši mu niso nič rekli, le smejali so se moji pijanosti. Pri birmi sem bil zopet pijan.«⁴⁰ A opozarja, da niso krivi pogosto nevedni starši, pač pa vzgojitelji in učitelji, ki bi jih o tem morali podučiti. Tako učitelje nagovarja k sledečemu: učitelj mora biti dobro seznanjen s posledicami alkoholizma, kot posebej žgočo omenja učno zaostalost učencev. Starše mora opozarjati na roditeljskih sestankih, učence pa vzgajati pri pouku, predvsem pa jih v njihovem prostem času zbirati in jih navduševati z aktivnostmi, kot so pevski zbori, kulturna društva, knjižnice ... Seveda je vse to zaman, če učitelj v odpovedi alkoholu sam ne ponudi zgleda.

Rudolf Horvat zelo celostno pristopa k problematiki alkoholizma in nagovarja učitelje, da proti alkoholu vzgajajo mladino od spočetja do odraslosti. Že učiteljice bi morale delovati v gospodinjskih nadaljevalnih šolah, tečajih in dekliških krožkih ter opozarjati na nevarnost alkohola pri nosečih in doječih ženah. Kot možne metode navaja pogovor s starši, posebej na dan vpisa v šolo in pred birmo, prav tako pa tudi na roditeljskih sestankih in šolskih prireditvah – vsaj ena na tri leta mora biti posvečena temu problemu. Starši namreč pogosto zmotno razumejo alkohol pri otrocih kot krepčilo. V nadaljevanju zanimivo predstavi vsebino in holističen pristop k vsebini pri več predmetih. Pri fiziki naj se obravnava alkoholno vrenje, pri anatomiji vpliv alkohola na telo, pri računstvu vpliv alkohola na gospodarstvo, pri jezikovnem pouku se berejo razni spisi, pri zgodovini o propadu Rima in po drugi strani o razvoju pri muslimanih, pri gospodarstvu o sušenju sadja, izdelovanju marmelad, kisa in podobnega, pri petju naj pojejo treznostno himno, pri ročnem delu izdelujejo grafične tabele, pri lepopisu se zapišejo pregovori o pijači, pri telovadbi pa se poudarja vrednost treznosti pri športnih uspehih. Učence je po njegovem treba spodbujati k samopremagovanju in kot vajo odpovedi sladkemu, k pogumnemu zagovarjanju svojega mnenja in k aktivnostim v športu in kulturi. Seveda vse dopolnjuje učiteljev zgled.⁴¹

Podobno holističen, a precej manj poglobljen in razvejan pristop ubere nadučitelj Fran Karbaš, ko že prej, leta 1919, objavi učno sliko Alkohol.⁴² Njegova priprava učnega sklopa se deli na štiri dele: znaki pijanosti, stalni znaki pijančevanja, opojne in neopojne pijače ter vzroki opojnosti. V prvem in drugem delu naj otroci prek pogovora in opisov pridejo do spoznanja o simptomih pijanosti in o simptomih dolgotrajne odvisnosti od alkohola. Prav tako naj spoznajo različne

39 Franjo Žgeč, Pijančevanje, družba in vzgoja, *Popotnik*, 1921, str. 128.

40 Ibid., str. 129.

41 Povzeto po: Rudolf Horvat, Hočemo zdravo mladino, *Popotnik*, 1933, str. 193–197.

42 Fran Karbaš, Alkohol, *Popotnik*, 1919, str. 198–202.

vrste pijače in jih ločijo na alkoholne in brezalkoholne. V nadaljevanju bi se po kemijskem poskusu in prikazu spoznali z alkoholom, njegovimi lastnostmi in vplivom na človeško telo. Članek vsebuje zgodbo kovača Štefana, ki je podlegel alkoholu in se nazadnje obesil. Zgodbo naj bi učenci z učiteljem ustno in pisno predelali. Učitelj naj bi ob koncu povedal učencem, kako se ubraniti alkohola, in jih seznanil z društvom abstinentov in njihovim glasilom. Avtor članka na koncu doda idejo za temo spisne naloge in vaje pri računstvu.⁴³

Pouk higiene se v tem obdobju vse bolj utrjuje. Zdravnik Edvard Šavnik je o šolski higieni predaval na učiteljski konferenci za kranjski okraj 23. junija 1923. Predavanje je bilo razdeljeno na dva dela in objavljeno v Popotniku leta 1924. V prvem delu je raziskoval otroške bolezni in morebitni vpliv šole na njihov razvoj. Opozoril je na spremembo pri gibanju in miselnem naporu, ki se umetno vsili otroku ob vstopu v šolo. Če so razmere pri pouku vzorno urejene, se otrok hitro navadi novega okolja, sicer lahko pride do določenih obolenj, kot so glavobol, krvavitev iz nosu, nervoznost, skrivljena hrbtenica, kratkovidnost in nalezljive bolezni. Pozorno izpostavi telesno in učno manj sposobne učence, katerim prehitro vstop v šolo le škodi, saj se otrok sprva trudi, a kmalu telesno in duševno omaga. Učitelje opozori, naj bodo pozorni na posameznega učenca, ne le na razred v celoti. V drugem delu razprave učiteljem svetuje, kako skrbeti za zdravje učencev. Spodbuja k svetlim prostorom, prezračevanju, odstranjevanju prahu, primerni toploti, primernim šolskim klopem. Učenci naj sedijo vzravnano, zdravje pa naj se pospešuje tudi s telovadbo in šolskimi igrami.⁴⁴

V tem obdobju je sicer zaznati vse večji napredek na področju higiene, a razmere, predvsem na podeželju, še niso bile urejene. Učitelj in pisatelj Karl Grabeljšek v svojem članku piše o ušeh pri učenki. Zaradi sramu in zasmehovanja sošolcev se ji je šola zamerila, kar učitelju ni pustilo dobrega občutka. Tako je učitelj naslednji prvi šolski dan pregledal vse učence in tiste, ki so imeli uši, po pouku o tem poučil in jim predlagal temeljito česanje in petrolej. Metoda se je v večini primerov izkazala za uspešno. V letih poučevanja je opazil, da imajo stalne težave z ušmi povečini učenci, kjer imajo v družini težave z alkoholom ali so, tako kot že njihovi starši, učno manj uspešni. Poleg neznanja pri starših je težava tudi pomanjkanje denarja za šolski papir, kaj šele za petrolej.

V nadaljevanju učitelj Grabeljšek spodbuja k rednemu telesnemu pregledovanju učencev, ne le las, ampak tudi nog, rok, nohtov, vratu, ušes, prsi ... »Ne besede ne kazni ne pomagajo toliko kot pregled.«⁴⁵ V nadaljevanju opisuje prvo učno uro higiene oz. »telesne snage«. »Ko sem končal, sem jih vprašal, kaj smo prav za prav delali. /.../ Nekaj novega za otroke. Začuden, boječi in radovedni hkrati.«⁴⁶ Sledil je dolg pogovor z učenci, ki je šel izven učnih načrtov in »ne tako,

43 Povzeto po: Fran Karbaš, Alkohol, *Popotnik*, 1919, str. 198–202.

44 Povzeto po: Edvard Šavnik, O šolski higieni, *Popotnik*, 1924, str. 187–193.

45 Karel Grabeljšek, Telesna snaga in še kaj, *Popotnik*, 1935, str. 155.

46 Ibid., str. 155–156.

kot smo se učili na učiteljišču». ⁴⁷ Tematski učni sklop je v nadaljevanju zavzel vse predmete. »Potem pa smo računali. Čisto preproste račune. Koliko bi stal košček mila, dva koščka ..., četrt litra petroleja, pol litra ... Vse to iz življenja. (Otroci hodijo v trgovino.) Tudi nekatere nove besede smo spoznali pri tem (milo, steklenica, zamašek ...), ki smo jih tudi napisali (lepopisje, jezikovni pouk). /.../ Pa ker smo imeli samo tri dni v tednu šolo (izmeničen pouk), mi je zmanjkalo časa. Tudi risali nismo. Pač pa smo telovadili: 'Otrok se umiva in kopa.' (Pri tem lahko izvajamo vaje, da vežbamo prav vse mišice: kloni, suki, loki, čepi, skoki, dihalne vaje itd.).« ⁴⁸ Gre za opis, vsaj za bolj odročne podeželske kraje na Slovenskem, enega prvih resnejših srečanj otrok s poukom higiene, čeprav je v elementarni obliki obstajala že prej. »Učna enota je končana, vzgojna se je šele pričela,« ⁴⁹ zaključi svoj članek učitelj Grabeljšek.

Kot posledico slabih higienskih razmer učitelji navajajo razne bolezni. Zanimivo, da kljub epidemiji španska gripa ni omenjena, pač pa se omenja danes manj znana Vidova bolezen oz. Vidov ples, ki naj bi jo dodatno poslabšale slabe higienske razmere v domačem okolju. Karel Doberšek, upravitelj osnovne šole na Prevaljah, piše o svojem učencu z Vidovo boleznijo. Bil je silno nemiren, ves čas v gibanju, ni sledil pouku, počekal je zvezke in risanke. Ponavljal je razred, v drugem razredu se je nekoliko umiril, čeprav je bil še vedno slab učenec. Avtor članka je menil, da bi morali take otroke eno ali dve leti kasneje sprejemati v šolo. ⁵⁰

»Šola v borbi proti tuberkulozi.«⁵¹: Pouk higiene v času socialistične Jugoslavije (1945–1949)

V sicer kratkem povojnem obdobju izhajanja revije *Popotnik* se pojavi le en članek o higieni. Leta 1947 je Vitko Musek napisal obsežen članek o pomenu šole v boju proti jetiki. Že v uvodu je poudaril, da je vloga šole v boju proti jetiki prav tako pomembna kakor pri drugih ustanovah. Učitelj mora učence seznaniti s to boleznijo in jim pokazati, kako se je najbolje obvaruje. To lahko uporabi pri različnih predmetih, na primer: prirodopis, telovadba, književnost. Pri tem si lahko pomaga z dotedanjo literaturo o jetiki, o tej problematiki bi morali pisati tudi v mladinska glasila. Otroci morajo spoznati, da so sami odgovorni v borbi proti tej bolezni. Tako bo šola sodelovala v zdravstveno-prosvetnem delu, ki spada med najvažnejše sektorje ljudskega zdravstva. ⁵²

47 Karel Grabeljšek, Telesna snaga in še kaj, *Popotnik*, 1935, str. 156.

48 Ibid.

49 Ibid.

50 Povzeto po: Karel Doberšek, Vidova bolezen pri šolskih novincih, *Popotnik*, 1934, str. 22–25.

51 Vito Musek, Šola v borbi proti tuberkulozi, *Popotnik*, 1947, str. 73–76.

52 Povzeto po: Vito Musek, Šola v borbi proti tuberkulozi, *Popotnik*, 1947, str. 73–76.

Sklep

Skozi pregled člankov o pomenu in pouku higiene v reviji Popotnik med letoma 1900 in 1949 lahko sledimo razvoju ali bolje rečeno zatonu pedagoške misli o higieni. Obdobje pred prvo svetovno vojno odstira na začetku zadržanost, kasneje pa vse večjo zavzetost za ureditev higienskih razmer, za pouk o higieni in uveljavitev šolskih zdravnikov. Obdobje je po številu in raznolikosti člankov najbolj bogato. Med prvo svetovno vojno se opazi beg pred za učence večkrat kruto in zahtevno resničnostjo v kajenje in alkohol. Boj proti omenjenemu se nadaljuje tudi po koncu vojne, hkrati se opozarja na še vedno neurejene higienske razmere, predvsem na podeželju. V času druge svetovne vojne revija ni izhajala. Po drugi svetovni vojni pa v kratkem obdobju izhajanja revije Popotnik najdemo le članek o boju proti jetiki.

Skozi celoten pregled lahko sledimo spoznanju, kako pomembna je bila (in še vedno je) šola ne le zaradi pouka samega, ampak zaradi širšega vpliva na posameznika in dviga ravni kakovosti življenja družbe v celoti. Izrazito je poudarjen pomen prepleta vzgoje doma in v šoli. Opazna je skrb slovenskih učiteljev ne le za ozko področje svojega delovanja, pač pa za resnično dobrobit učencev in družbe v celoti. Iz člankov lahko sklepamo o pomenu vloge učitelja na napredek in razvoj družbe. Učitelji so bili tudi za današnje čase izjemno razgledani in odprti za novo znanje, ki so ga iskali tako doma kot v tujini. Kot primer lahko omenimo učitelja Ignacija Šijanca, ki je leta 1907 ob odkritju novice o odprtju zobne klinike v Strasbourgu nemudoma stopil v kontakt z ravnateljem in dopisovanje z njim objavil v Popotniku.

Učitelji so v praksi, prav prek člankov pa tudi teoretično podprto prihajali do pomembnega spoznanja, da lahko znanje in veselje do šole predajajo le učencem, ki so zdravi, ki prihajajo iz urejenih razmer in se dobro počutijo tako telesno kot tudi duševno.

Viri in literatura

- Doberšek, Karel: Vidova bolezen pri šolskih novincih, *Popotnik*, 1934.
Flere, Pavel: Nekaj o šolski higijeni, *Popotnik*, 1910.
Grabeljšek, Karel: Telesna snaga in še kaj, *Popotnik*, 1935.
Gradnik, J.: Kajenje pri mladini, *Popotnik*, 1916.
Horvat, Rudolf: Hočemo zdravo mladino, *Popotnik*, 1933.
Karbaš, Fran: Alkohol, *Popotnik*, 1919.
Kosi, Anton: Pregovori in izreki ter glasovi o škodljivosti čezmernega uživanja alkoholičnih pijač, *Popotnik*, 1902.
Leban, Anton: Šolske bolezni, *Popotnik*, 1906.
Matko, Ivan: Novodobna pisava v luči sodobne pedagogike in šolske higiene, *Popotnik*, 1934.
Musek, Vito: Šola v borbi proti tuberkulozi, *Popotnik*, 1947.

- Pesek, Anton: Šola in alkohol, *Popotnik*, 1901.
Polak, Janko: Črtica iz šolskega zdravja, *Popotnik*, 1909.
Polak, Janko: Naš cilj, *Popotnik*, 1910.
Polak, Janko: O negovanju očíj, ušes in govoril, *Popotnik*, 1909.
Polak, Janko: Stara navada je železna srajca!, *Popotnik*, 1909.
Požegar, Avguštin: Telesni siločut in njegova higijena, *Popotnik*, 1908.
Šavnik, Edvard: O šolski higieni, *Popotnik*, 1924.
Šijanec, Ignacij: Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1907.
Šijanec, Ignacij: Šolsko-higijenski utrinki, *Popotnik*, 1908.
Tominšek, Josip: Nekaj o šolskem zdravništvu, *Popotnik* 1901.
Tominšek, Josip: Šolski zdravnik, *Popotnik*, 1900.
Viher, Simon: Šola v boju proti alkoholu, *Popotnik*, 1915.
Žgeč, Franjo: Pijančevanje, družba in vzgoja, *Popotnik*, 1921.

Povzetek

Med pregledom člankov o pomenu in pouku higiene med letoma 1900 in 1949 v pedagoški reviji *Popotnik* sledimo razvoju pedagoške misli o higieni. Prispevek se omeji na članke slovenskih avtorjev. Članki so razvrščeni v štiri obdobja (pred prvo svetovno vojno, prva svetovna vojna, med obema vojnoma, po drugi svetovni vojni). Med drugo svetovno vojno revija ni izhajala. Število člankov o pomenu in pouku higiene po letih pada, v ospredje pa stopajo le še posamezne teme, in sicer alkoholizem, kajenje in nalezljive bolezni. Skozi celotno obdobje prve polovice 20. stoletja sledimo prizadevanju slovenskih učiteljev v treh različnih državah in sistemih za uveljavitev in priznanje pomembnosti posameznih vsebin s področja higiene pri pouku in v šolskem življenju nasploh.